

השפע לעומת המיסים בימי שלמה

השפע הגדול

"יהודה וישׂראל רבים כחול אֶשֶׁר על הַיָּם לָרַב אֲכָלִים וְשִׁמְחִים" (ד, כ);
 "וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לְבֶטַח אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ מִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע כָּל יְמֵי שְׁלֹמֹה" (ה, ה).

המיסוי הנרחב

מלכים א (יב, ד): "אֲבִיךָ הִקְשָׁה אֶת עַלְנוּ... אָבִי יִסֵּר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים וְאֲנִי אֲיַסֵּר אֶתְכֶם בְּעֶקְרָבִים".
 רש"י דברי הימים ב: "אביך הקשה את עלנו - כי איש טורח במלאכה היה ועלינו הטיל לפרנס פועליו והמס כדכתיב במלכים (א ה') ויעל המלך שלמה מס וגומר".
 הרלב"ג (פרק יב): "אביך הקשה את עלנו - ידוע כי המס שהעמיס שלמה עליהם לכלכל את ביתו ולא יעדרו דבר למצטרך לו עד מאכל סוסיו שהיו רבים מאד עד שהיו לו ארבעים אלף אורוות סוסים **היה קשה וכבר מאד...**"

מלכים א ד, ז: "וְלִשְׁלֹמֹה שְׁנַיִם עֶשְׂרִי נֶצְבִים עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְכִלְכְּלוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וְאֶת בֵּיתוֹ חֹדֶשׁ בַּשָּׁנָה יְהִיָּה עַל אֶחָד הָאֶחָד לְכִלְכְּלוֹ".

ובפרק ה: "וַיְהִי לְשֹׁלֹמֹה אַרְבַּעִים אֶלֶף אֲרוֹת סוּסִים לְמִרְכָּבוֹ וּשְׁנַיִם עֶשְׂרִי אֶלֶף פָּרָשִׁים: וְכִלְכְּלוּ הַנֶּצְבִים הָאֵלֶּה אֶת הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְאֶת כָּל הַקָּרֵב אֶל שְׁלֹחַן הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אִישׁ חֹדֶשׁ לֹא יַעֲדְרוּ דָּבָר: וְהַשְּׁעָרִים וְהַתְּבִין לְסוּסִים וְלָרֶכֶשׁ יָבִאוּ אֶל הַמֶּקוֹם אֲשֶׁר יְהִיָּה שָׁם אִישׁ כְּמִשְׁפָּטוֹ...".

בפרק ט טו: "וַיְזֶה דָּבָר הַמֶּס אֲשֶׁר הֶעֱלָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְבָנוֹת אֶת בֵּית ה' וְאֶת בֵּיתוֹ וְאֶת הַמִּלּוֹא וְאֶת חוֹמַת יְרוּשָׁלַם וְאֶת חֶצֶר וְאֶת מְגֵדוֹ וְאֶת גֹּזֵר: וְאֶת בֵּית חֶרֶן תַּחְתּוֹן: וְאֶת בַּעֲלַת וְאֶת תַּמֵּר תַּדְמֹר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ: וְאֶת כָּל עֲרֵי הַמִּסְכָּנוֹת אֲשֶׁר הָיוּ לְשֹׁלֹמֹה וְאֶת עֲרֵי הַרְכָּב וְאֶת עֲרֵי הַפָּרָשִׁים וְאֶת חֶשֶׁק שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר חֶשֶׁק לְבָנוֹת בִּירוּשָׁלַם וּבְלַבְנוֹן וּבְכָל אֶרֶץ מְמִשְׁלָתוֹ"

בסוף פרק ה: "וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִס מִכָּל יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הַמֶּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ: וַיִּשְׁלַחם לְבָנוֹתָה עֶשְׂרֵת אֶלְפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יְהִי בְלַבְנוֹן שְׁנַיִם חֹדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וְאֶדְנִיָּרם עַל הַמֶּס: ס וַיְהִי לְשֹׁלֹמֹה שְׁבַעִים אֶלֶף נֶשֶׂא סָבֵל וּשְׁמָנִים אֶלֶף חֶצֶב בָּהָר: לְבַד מִשְׁרֵי הַנֶּצְבִים לְשֹׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל הַמִּלְאָכָה שְׁלֹשֶׁת אֶלְפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרָדִים בְּעַם הָעֹשִׂים בְּמִלְאָכָה: וַיֵּצֵאוּ הַמֶּלֶךְ וַיִּסְעוּ אֶבְנִים גְּדוֹלוֹת אֶבְנִים יְקָרוֹת לַיָּסֵד הַבַּיִת אֶבְנֵי גְזִית: וַיִּפְסְלוּ בְנֵי שְׁלֹמֹה וּבְנֵי חִירוֹם וְהַגְּבָלִים וַיְכִיְנוּ הָעֲצִים וְהָאֶבְנִים לְבָנוֹת הַבַּיִת".

- א. רש"י מלכים א פרק ה: "ויהי המס - עולה לשכר של שלשים אלף איש".
- ב. הרד"ק (פרק ה): "ויהי המס שלשים אלף איש - והנה מצאנו ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הגרים היו החוצבים והסבלים ואם תאמר כי כסף העלה מס על שכר שלשים אלף מה טעם לומר חדש יהיו בלבנון ושנים חדשים בביתו **אלא נאמר כי כריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה קשה כמו חציבת האבנים בהר ונשאם בכתף וכריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה אלא אומנות לכרות אותם** ומשם היו מביאי' בעגלות עד הים ועוד כי הגר' לא היו אלא מאה וחמשים אלף ושלושת אלפים ושש מאות והנה עשה השבעים אלף סבלים ושמונים אלף חוצבים ושלושת אלפים ושש מאות מנצחים אם כן השלשים אלף שהיו בלבנון בני ישראל היו והיו שם עם עבדי חירם".

האברבנאל (פרק יב) מוסיף אופנים נוספים של מס: "אביך הקשה עלינו את עולנו וגומר, והיה ענין זה העול אצלי בשלשה אפנים:

ג. **הכבדת משפט.** האחד בדבר המשפט, שהיה עושה משפט וצדקה לכל עמו, ולפי שהעם יקוצו בדבר המשפט בהגיעו אליהם, התלוננו אלה שלא יעשה הדברים באותו החריצות ולא יעניש בני אדם כל כך, כמו שהיה עושה אביו, אבל יעבור על פשע וימחול אשם, כי היה ענין משפט שלמה אצלם עול קשה.

ד. **כלכלת בית שלמה.** והשני הוא ששלמה העמיס לכל עמו לכלכל את ביתו, במאכל שלחנו שהיה עצום מאד, ובמאכל סוסיו שהם רבים ארבעים אלף וי"ב אלף פרשים, והעמיד שלמה שרים ונציבים על כל זה, כמו שאמר בפרשה השנית (בסי' ד' כ"ו) וכלכלו הנציבים האלה את המלך שלמה ואת כל הקרב אל שלחן המלך שלמה איש חדשו לא יעדרו דבר, והשעורים והתבן לסוסיו ולרכש יביאו אל המקום אשר יהיה שם איש כמשפטו.

ה. **אירוה משלחות מאומות העולם.** וגם היו באים מכל העמים ומכל הממלכות מאת כל מלכי הארץ לשמוע את חכמת שלמה, ואין ספק שהיה שלמה מכבד את הבאים אליו ונותן להם בר ולחם ומזון וצדה לדרך, והיה מצוה שישבו ויחנו עם אנשי הארץ בבתיהם, ולהיות כל זה דבר מתמיה ובגודל מופלג היה עליהם זה עול קשה ועבודת פרך.

ניתן להביא דוגמה למתנות הבין לאומיות במתנות שנתן שלמה לחירם - מלכים א ה, כה:
 "וישלמה נתן לחירם עשרים אלף פר חטים מפלת לביתו ועשרים פר שמן פתית פה יתן שלמה לחירם שנה בשנה"; מלכים א ט, יא: "אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל".

משפט המלך המוכר משמואל

(קהלת ב, ד-י): "הגדלתי מעשי בגייתי לי בתיים נטעתי לי כרמים: עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ פל פרי: עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים: קניתי עבדים ושפחות ובני בית הנה לי גם מקנה בקר וצאן הרבה הנה לי מפל שהיו לפני בירושלם: כנסתי לי גם כסף וזהב וסגלת מלכים והמדינות עשיתי לי שרים ושורות ותענוגות בני האדם שדה ושדות: וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם אף חכמתי עמדה לי: וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם".

רד"ק (שמואל ב כד): "להעלות מס על ישראל כשהיה צריך לתת לחייליו או לעשות רצונו כי הוא משפט המלוכה כמו שכתוב ואתם תהיו לו לעבדים ופירשו רז"ל שיוכל להטיל עליהם מס, כתיב הכא לעבדים וכתוב התם והיו לך למס ועבדוך. ולמעלה לא כתב שר על המס כי היה תחלת מלכותו ולא היה מטיל מס על ישראל עדיין".

שאלת החיים הטובים לאור המיסוי והעול

א. אכן זו היתה סיבת המרד.
 (יא, כו-כח): "וירבעם בן נבט אפרתי מן הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה עבד לשלמה ויגרם גד במלך: וזה הדבר אשר הרים גד במלך שלמה בנה את המלוא סגר את פרוץ עיר דוד אביו".
 המלבי"ם: "כי כל השבטים נתנו מס ועזרו בבנינים אלה, בפרט בבניני ירושלים שהיתה מוטלת על כל השבטים".

ובפסוק הבא נאמר: "והאיש ירבעם גבור חיל וירא שלמה את הנער כי עשה מלאכה הוא ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף". תרגום יונתן ורש"י מסבירים שירבעם היה אחראי על כל גביית המיסים משבטי יוסף.

והרלב"ג: "והיה זריז במלאכתו אשר מנהו ומנה אותו מפני זה לקבץ המס שסובלים עליהם כל בית יוסף והם מנשה ואפרים ובעת ההיא אחר שמנהו המלך על זה הפקידות תכף שיצא ירבעם מירושלם ללכת לקבץ המסים שהפקד עליהם מצאהו אחיה השילוני בדרך".

א. המיסים השתלמו

רד"ק מלכים א יב: "אביך הקשה - במס שהיה מעלה עליהם בכל שנה ואף על פי כן לא היה להם להתרעם כי בשלוח גדולה היו בימיו וכל המס היה נקל עליהם כי לא עבר עליהם שבט אויב בימיו אלא סבה היתה מאת האל לבקש לרחבעם עלילה כדי שיפרדו ממנו וימליכו ירבעם".

והרלב"ג מוסיף שכאשר החלו מלחמות – ישראל החלו להתרעם - רלב"ג מלכים א יב: " אביך הקשה את עלנו - ידוע כי המס שהעמיס שלמה עליהם לכלכל את ביתו ולא יעדרו דבר למצטרך לו עד מאכל סוסיו שהיו רבים מאד עד שהיו לו ארבעים אלף אורוות סוסים היה קשה וכבר מאד ועם כל זה היה טוב בעיני ישראל מרוב השלוח שהיו בה אך עתה החלו לצמוח המלחמות כמו שקדם מדבר בן הדד ורזון בן אלידע ולזה בקשו ישראל שיקל מעליהם מזה המס קצת".

האברבנאל (מלכים א, ט) "ולפי שלא יאמר אומר מאין עשה שלמה כל ההוצאה הזאת אשר עשה בבית השם ובביתו ובשאר הדברים? האם שם מס על עמו ועל חסידיו, או היה לוקח מהם בחזקה ממונם כמשפט המלך אשר זכר שמואל לשאול? הנה להשיב לזה אמר וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה וגומר, לא אמר וזה המס, כי אם וזה דבר המס, שפירושו סיבתו, כמו (בראשית י"ב י"ז) על דבר שרי אשת אברם, כלומר הנה דבר וסבת המס אשר העלה המלך שלמה היה מפני הבנינים הרבים אשר בנה, כי הוא בנה בית השם ואת ביתו ואת המלוא, שהוא היה מקום רחב ויפה סמוך לציון... כי להיות שלום בימיו היה בונה ערים רבות... וכן כל הדברים אשר חשק ורצה שלמה לבנות בירושלם ובכל מלכותו בנה בשלמות גדול, הנה בכל זה זכר דבר המס, ר"ל סבתו".

ב. הלב הרם של שלמה

אברבנאל מלכים א יב: "ועל כל זה אמרו אל רחבעם אביך הקשה את עולנו ואתה עתה הקל, ר"ל אתה שאינך רם לבב כאביך אל תחוש לאותם הפרשים ולאותם המעלות אשר היה הוא מבקש, אבל הקל מעבודתו הקשה ומעולו הכבד ונעבדך בשמחה ובטוב לבב".

וכן מבאר החיד"א (חומת אנך דברי הימים ב ז): "כלומר הגם דלפי כבודו ויקר תפארת גדולתו שפיר נאה מס זה מכל מקום לפי יכולתנו הוא הרבה מצד כחנו ולכך אנו שואלים שתקל מעלינו דלא אפשר לנו לעמוד במס זה ושאלתם כהוגן".

ג. התעלות של כל העם

- מלכים א י, ד-ה: "וַתֵּרָא מִלְּפַת שָׂבָא אֶת כָּל חֲכַמַּת שְׁלֹמֹה וְהַבִּית אֲשֶׁר בָּנָה: וּמֵאֵל שְׁלָחָנוּ וּמוֹשֵׁב עֲבָדָיו וּמַעֲמַד מְשֻׁרְתָיו וּמִלְבָּשֵׁיהֶם וּמִשְׁקֵיו וְעֵלְתוּ אֲשֶׁר יַעֲלֶה בֵּית ה' וְלֹא הָיָה בָּהּ עוֹד רוּחַ... אֲשֶׁרִי אֲנֹשִׁיף אֲשֶׁרִי עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה הָעֹמְדִים לְפָנֶיךָ תִּמְיֵד הַשְּׂמֵעִים אֶת חֲכַמְתֶּךָ".

ד. הענווה של שלמה

(יב, ז): "וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו לֵאמֹר אִם הַיּוֹם תִּהְיֶה עֶבֶד לְעַם הַזֶּה וְעַבְדְּתָם וְעִנִּיתָם וְדַבַּרְתָּ אֵלֵיהֶם דְּבָרִים טוֹבִים וְהָיוּ לְךָ עֲבָדִים כָּל הַיָּמִים".

ג, ז: "וְעֵתָהּ ה' אֱלֹהֵי אֶתְּהָהּ הַמְּלִכְתָּהּ אֶת עֲבָדֶיךָ תַּחַת דָּוִד אָבִי וְאֶנְכִי נֶעַר קָטָן לֹא אֶדְעָ צֶאֱתָהּ וְנָבֵא: וְעֲבָדֶיךָ בְּתוֹךְ עַמְּךָ אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ עִם רַב אֲשֶׁר לֹא יִמְנָה וְלֹא יִסְפָּר מְרֹב: וְנָתַתָּ לְעֲבָדֶיךָ לֵב שֹׁמֵעַ לְשֹׁפֵט אֶת עַמְּךָ לְהִבִּין בֵּין טוֹב לְרָע כִּי מִי יוֹכֵל לְשֹׁפֵט אֶת עַמְּךָ הַכֶּבֶד הַזֶּה".

ה. שיעבוד למלכות שמים

עבודת ישראל שמות פרשת תרומה: "ויעל המלך שלמה מס מכל ישראל (מלכים - א ה, כז). יש לומר מס, על דרך שנאמר ביששכר ויהי למס עובד (בראשית מט, טו), שהיה נושא וסובל עליו העול והמשא של הבורא יתברך שמו והוא העול מלכות שמים, והיפך אותיות מס הוא ס"ם, הוא הסיטרא אחרא שמסמא עינו של אדם שלא להסתכל אל הבורא ברוך הוא ולעשות מה שלבו חפץ מחמת שאומר מי רואני ומי יודיעני. וזהו: ויעל המלך שלמה מס, רצה לומר ששלמה היה מהפך ומעלה אותיות ס"ם לאותיות מס שיהיו נושאים עליהם עול מלכות שמים, ויהי המס שלושים אלף, שלושים הוא למ"ד, והרמז שהיה מלמד אותם התורה הקדושה".

קהלת רבה (וילנא) פרשה ב: "ר' חייא בר נחמיה וכי אין הכתוב מודיענו אלא עשרו של שלמה הא אין מדבר אלא בדברי תורה, הגדלתי מעשי הדא ה"ד (שמות ל"ב) והלוחות מעשה אלהים המה, בניתי לי בתים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, נטעתי לי כרמים אלו שורות של תלמידי חכמים שהם יושבין שורות שורות ככרם".

ר' צדוק הכהן מלובלין - דובר צדק עמוד קלו: "והיינו שהכניס כל חשקות עולם הזה לקדושה ומילא כל מיני תאוות באלף נשים וכסף וזהב וסוסים. וכן מאכל שלמה ליום רק שהכל בהכרה שה' יתברך הוא הנותן והכל כפי עומק רצון ה' יתברך וזהו מעין עולם הבא".

ר' צדוק הכהן מלובלין - דובר צדק עמוד קמב: "כי הנה שלמה המלך ע"ה היה סבור להיות שהיה בזמנו סיהרא באשלמותא כדאיתא בזוהר כמה פעמים היינו שהיתה כנסת ישראל מקבלת שפעה מה' יתברך בלי שום חסרון. והמלך כולל כל הכנסת ישראל היה מקבל מה' יתברך כל מיני שלימות ולא היה לו שום חסרון. והנה זהו מעין דוגמא דמשיח חשב שהוא הוא כבר בתכלית השלימות כמו שאמרו (ראש השנה כ"א ב) ביקש קהלת לדון דינין שבלב וכו' פירוש כענין דמורח ודאין שנאמר על משיח".

ערבי נחל בראשית וישלח - דרוש א: "וזהו מאמר שלמה המלך ע"ה ושנאתי אני את כל עמלי כו', כי אחרי ששלמה המלך ע"ה עשה את כל תענוגי עוה"ז כאשר העידו הכתובים עליו, וכאשר סיפר על עצמו בספר קהלת, ביאר עתה לבל תאמר שעשה זאת לתאוות עוה"ז בלי מחשבות אלהות על דרך בכל דרכיך דעהו, ולא היה בעמלו ועשרו דרך התורה, לזה הודיענו שאינו כך".